

Voorwoord

‘L’amour est par nature paradoxal et contradictoire. L’amour c’est le désir. Le désir désire son assouvissement. Assouvis, il meurt. La nature du désir est de désirer sa mort. Et s’il désire vivre sa vie de désir, il désire la frustration, non la satisfaction. C’est pourquoi l’amour est contradictoire: il est – par essence, et non par accident – joie et souffrance, angoisse et exaltation.’¹

Liefde, of het ontbreken hiervan, heeft altijd een centrale rol gespeeld in het leven van de mens. Toch wordt dit gegeven bij de bestudering van de geschiedenis makkelijk over het hoofd gezien, het is immers zo cruciaal en voor de hand liggend. Toen de mogelijkheid van een themanummer over liefde voor het eerst werd besproken, sneerde een redactielid: ‘Dat lezen we wel in de Margriet’. Maar hoe kun je beter in de geest van het verleden kruipen dan door begrip te krijgen van de middeleeuwse gedachten over iets essentieels als liefde? De recente opleving van de emotionele geschiedenis toont dat er gelukkig meer historici zijn die zich interesseren voor de geschiedenis van menselijke emoties, waaronder liefde, wat kan leiden tot een vernieuwende manier van geschiedschrijving.² Groniek zal in dit themanummer de emotionele trend volgen door aandacht te besteden aan de diverse wijzen waarop de liefde zich manifesteerde aan de middeleeuwse mens.

Laten we voorop stellen dat gedurende de tien middeleeuwse eeuwen, een ontzettend lange en diverse periode, naar tijd, regio en milieu veel verschillende concepten van liefde bestaan hebben. Er zijn verschillende ‘kunsten van liefde’, die vaak samenhangen met deugden en bestaande idealen. Een bekende vorm van middeleeuwse liefde is bijvoorbeeld *l’amour courtois* (hoofse liefde), die onder andere voorkomt vanaf de twaalfde eeuw in de gedichten van de troubadours in het zuiden van Frankrijk. Dit type liefde heeft een overspelig karakter: de dichter verheerlijkt veelal de geliefde van zijn heer op een passionele en sentimentele manier. Daarnaast bestaan onder andere de *caritas* (naastenliefde), de liefde voor God, de vleselijke liefde en de huwelijks liefde. Deze diverse typen kunnen wel in elkaar overlopen en bovendien krijgen we waarschijnlijk nooit een zeer representatief beeld van alle soorten liefde: we moeten het doen met de gedocumenteerde liefde. Van de vele liefdesverhalen tussen de boerenknecht en de slagersdochter zullen we niet snel kennis nemen. Alhoewel, jongleur Peire Rogier en troubadour

1 Michel Cazenave, *L’art d’aimer au Moyen Age*, (Parijs 1997) 14.

2 Zie bijvoorbeeld de recente studie van Barbara H. Rosenwein, *Emotional communities in the early Middle Ages* (New York 2006).

Voorwoord

Bernard de Ventadour uit de twaalfde eeuw waren beiden van eenvoudige afkomst. Een voorbeeld van hun poëzie volgt hieronder:

*Mieux vaut n'avoir d'elle qu'un long désir
Qu'avoir une autre à volonté.³*

*Cent fois par jour je meurs de douleur
et revis par la joie cent autres fois...
et, puisque mon mal est si bon pour moi
combien meilleur sera le bien après l'effort.⁴*

*Vole et va droit à elle,
Et dis-lui
Que je mourrai,
Si je ne sais
Comment elle dort
Nue ou vêtue.⁵*

De insteek van Groniek 173 is niet in het bijzonder het vertellen van romantische liefdesverhalen, maar duidelijk maken op welke manieren de liefde zich aan de vaak religieuze middeleeuwer kon voordoen. Hierbij zal een onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds lichamelijke en anderzijds geestelijke liefde. Albrecht Diem en Mathilde van Dijk spreken vooral over geestelijke liefde, Yvonne Bleyerveld en Anikó Daróczy richten zich daarentegen meer op het lichamelijke aspect. Chronologisch gezien is de diversiteit groot: van liefde in een zesde-eeuws klooster tot de verbeelding van liefde in de vijftiende en zestiende eeuw.

In het eerste artikel leidt Catrinen Santing het thema in aan de hand van sprekende en kleurrijke voorbeelden van verschillende soorten liefde: hoofse liefde, caritas (als 'ware' liefde), echtelijke liefde en aristocratische erotiek. Albrecht Diem beschrijft in zijn artikel hoe liefde in kloosters gebruikt wordt om het succes en de continuïteit van de kloostergemeenschap te waarborgen. Hij biedt ons door middel van de bestudering van kloosterregels een blik op de rol van emoties in een vroegmiddeleeuws klooster. Het ideaal van één liefdesgemeenschap zou hier idealiter leiden tot 'gemeenschappelijke heiligheid' van de broeders. Diem beschrijft een onpersoonlijke, collectieve vorm van liefde. Alles wordt vanuit deze context gezien: zo worden zelfs

3 Peire Rogier geciteerd in: Jean-Claude Marol, *La fin'amor, chants de troubadours. XIIe et XIIIe siècles* (Parijs 1998) 81.

4 Bernard de Ventadour geciteerd in: Moshe Lazar, *Amour courtois* (Parijs 1964) 62.

5 Ibidem, 57-58.

lijfstraffen uit 'vrome liefde' gegeven.

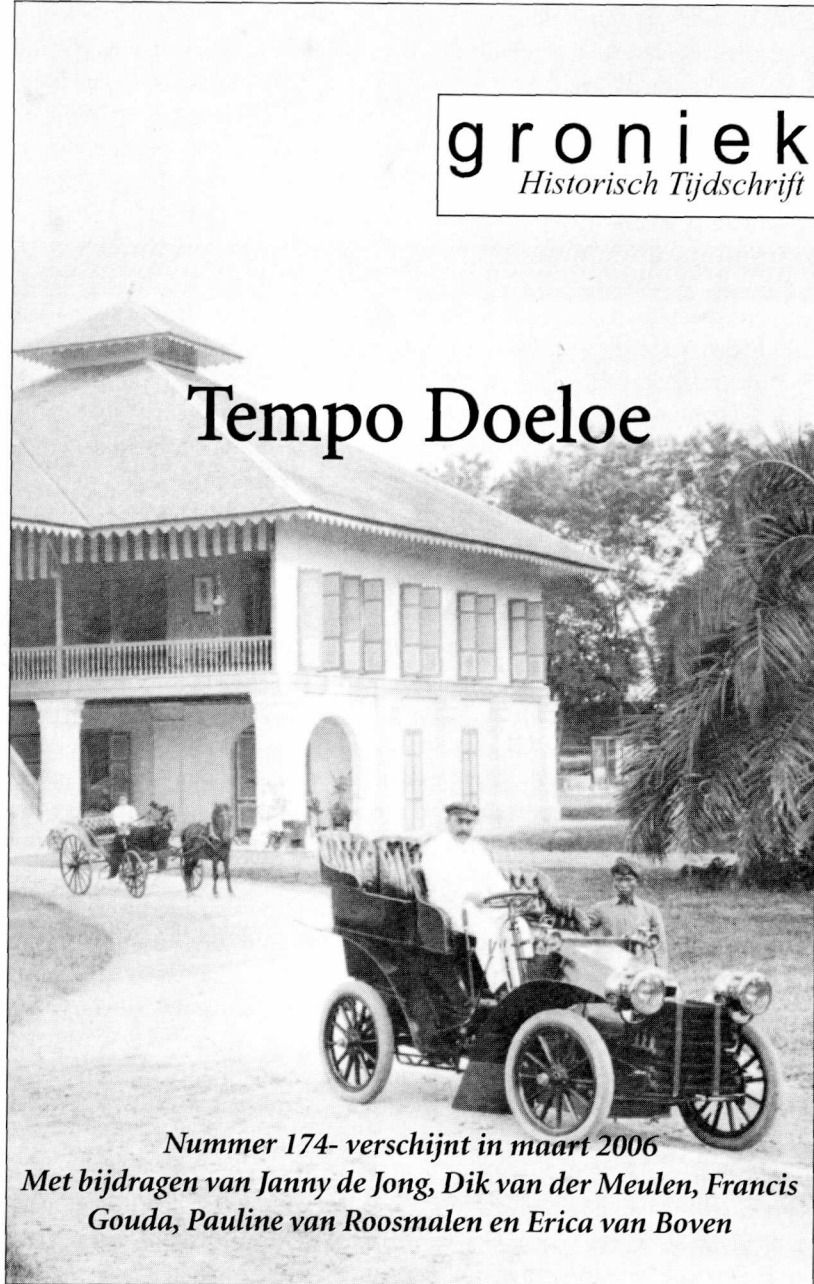
De wijze waarop de dertiende-eeuwse Brabantse mystica Hadewijch God kan 'voelen' wordt uitgebreid behandeld door Anikó Daróczy. Deze Hadewijch ervaart en ontvangt de liefde van en voor God, het bovenmenselijke, op een bijzondere en menselijke manier. Het fysieke aspect ontbreekt hierbij niet; door *hoghe minne* kan God de dames namelijk erotische belevingen bezorgen. Vervolgens onderzoekt Mathilde van Dijk het liefdesconcept zoals deze naar voren komt tijdens de Moderne Devotie in het zusterboek van het kanunnikessenklooster te Diepenveen. Ze legt uit dat er een groot verschil bestaat tussen heilzame en heilloze liefde: de eerste leidt de weg naar God, terwijl de laatste je van Hem weg drijft. Het verhaal van Thonijs en zijn zus Salome illustreert de heilzame liefde. Een moderne devoot of kloosterling moet afstand doen van alle liefde, dus ook van familiebanden. Op die manier kan persoonlijke liefde plaatsmaken voor de, in het christelijke geloof, belangrijkste vorm van liefde, namelijk de naastenliefde.

Het laatste thema-artikel belicht het kunsthistorische aspect van de middeleeuwse liefde. Yvonne Bleyerveld heeft zich toegelegd op de verbeelding van de hoofdzonde *Luxuria* (wellust of onkuisheid), *amor carnalis* (vleselijke liefde) en 'Frau Minne' in de beeldende kunst van de middeleeuwen en de zestiende eeuw. Ze analyseert in welke verschillende gedaanten de onkuise liefde zoal verbeeld wordt; enerzijds wekken ze de begeerte van de kijker op, maar anderzijds is de onderliggende boodschap mensen af te schrikken voor het gevaar van de grote zonden, dat altijd op de loer ligt.

Het supplement van dit themanummer opent met een betoog van redactielid Joyce Hondong, waarin zij een kritische beschouwing geeft van de discussie omtrent de vrijheid van meningsuiting en waarschuwt voor een negatieve spiraal van haat en angst. In de rubriek Persoonlijkheden beschrijft Stefan Couperus daarna de laatste jaren van het leven van de Amsterdamse SDAP-wethouder Salomon Rodrigues de Miranda, die geplaagd werd door politieke schandalen, psychische problemen en de dreiging van het nationaal-socialisme. De literatuur van de middeleeuwen komt opnieuw aan de orde in de rubriek Over de Grens. Aan de hand van Middelnederlandse teksten laat neerlandicus Marcel Bax namelijk zien dat de historische pragmatiek een interdisciplinaire onderneming vormt, waarbij de inbreng van historici onmisbaar is. Het supplement wordt afgesloten door een interview met schrijver René van Stipriaan over het belang en de samenstelling van de literaire en historische canon. De redactie is dr. C.G. Santing tenslotte zeer dankbaar voor haar talrijke adviezen, zonder welke dit themanummer niet tot stand zou zijn gekomen.

groniek
Historisch Tijdschrift

Tempo Doeloe

Nummer 174- verschijnt in maart 2006
Met bijdragen van Janny de Jong, Dik van der Meulen, Francis
Gouda, Pauline van Roosmalen en Erica van Boven